

ZgSp2353-7426/19.07.2021/25.07.2020/30.07.2021/03

Mgr Magda Milewska

ORCID 0000-0002-9364-207X

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

Katedra Psychologii

Dr Agnieszka Iłendo-Milewska

ORCID 0000-0003-1080-3950

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

Katedra Psychologii

**ZNACZENIE WYBRANYCH
POSTAW RODZICIELSKICH
(NADOPIEKUŃCZOŚCI I NIEKONSEKWENCJI)
W ROZWOJU EMOCJONALNO-SPOŁECZNYM
DZIECI W WIEKU PIĘCIU I SZEŚCIU LAT**

Streszczenie

Celem artykułu jest określenie psychologicznego znaczenia postawy rodzicielskiej w procesie rozwoju dziecka w wieku pięciu i sześciu lat, w szczególności rozwoju emocjonalnego i społecznego. Scharakteryzowano najważniejsze aspekty rozwoju emocjonalnego i społecznego dzieci w wieku przedszkolnym. Przystawiono zależności między postawą nadopiekuńczości i niekonsekwencji w ramach przeprowadzonych badań.

Słowa kluczowe: postawa rodzicielska • rozwój emocjonalno-społeczny • psychologia rozwojowa • dziecko pięcioletnie • dziecko sześcioletnie.

**THE IMPORTANCE OF SELECTED PARENTAL ATTITUDES
(OVERPROTECTION AND INCONSISTENCY)
IN EMOTIONAL AND SOCIAL DEVELOPMENT OF CHILDREN
FIVE AND SIX YEARS OF AGE**

Abstract

The aim of the article is to define the psychological meaning of the parental attitude in the process of child development at the age of five and six, in particular, in emotional and social development. The most important aspects of the emotional and social development of preschool children have been characterized under the framework of the conducted research as well as the relationship between overprotective and inconsistent parenting.

Keywords: parental attitude • emotional and social development • developmental psychology • five-year-old child • six-year-old child.

Wstęp

Na wychowywanie dziecka – w ujęciu psychologicznym – składa się wiele aspektów, których źródeł można dopatrywać m.in. w pochodzeniu generacyjnym rodziców, obieranych strategiach i metodach wychowawczych. Równie istotną rolę pełnią postawy rodzicielskie: akceptacja – odtrącenie, współdziałanie – unikanie, uznawanie praw dziecka – nadmierne wymaganie, przyznawanie dziecku rozumnej swobody – nadmierne ochranianie. To w nich można dopatrywać się sposobów, którymi posiłkują się rodzice tworząc własny system wychowawczy, który uwzględnia m.in. wyznaczanie granic, wyrażanie i regulowanie emocji, egzekwowanie konsekwencji za zachowania niepożądane u dziecka, formułowanie konstruktywnych pochwał, strategii rozwiązywania konfliktów formy czy zachęcania do współpracy i samodzielności. Te aspekty stanowią część składową u podstaw rozwoju osobowości dziecka, a ich negatywne oddziaływania mogą być jedną z odpowiedzi na występowanie zachowań psychopatologicznych. Są o tyle ważne, iż to właśnie w okresie piątego i szóstego roku życia dziecko nabywa i kształtuje umiejętności stanowiące podłoże sfery emocjonalno

– społecznej tj. nazywania i regulacji emocji, rozumienia sytuacji społecznych czy stosowania adekwatnych strategii społecznych. To moment w rozwoju dziecka, gdzie w sposób szczególny kształtuje się jego samodzielność, otwartość na świat a formą nauki jest przede wszystkim naśladowanie, stąd też niezaprzeczalna rola rodziców w tym zakresie jako nauczycieli, inspiratorów i kreatorów sfery emocjonalno-społecznej dzieci. Świadczy o tym nie tylko obserwacja własna auterek na bazie profesjonalnej działalności zawodowej, ale także doniesienia naukowe z zakresu psychologii wychowania i psychologii rozwojowej.

Postawa rodzicielska – typologia i znaczenie w procesie wychowawczym i rozwojowym dziecka

Postawę rodzicielską można rozpatrywać w kategoriach orientacji intelektualnej, działania oceniającego, emocjonalnego czy motywującego, aczkolwiek zdaniem wielu badaczy zasadne jest łączenie tych perspektyw w celu wnikliwego zrozumienia zagadnienia (Bochniarz, 2010, s. 13). Składają się na nie trzy komponenty: poznawczy, emocjonalny i motywacyjny, które mogą odpowiadać za zachowanie człowieka względem siebie, innych, przedmiotów i zjawisk, a także przyczyniać się do obrania specyficznej reakcji emocjonalnej na zjawiska (Każmierczak, Płopa, Błażek, 2009, s. 217). Powołując się na Marię Ziemińską – postawa rodzicielska to *„charakter emocjonalnego stosunku rodziców do dziecka, który obejmuje tendencję do zachowywania się wobec dziecka w pewien specyficzny sposób, a także wyrażania poglądu dotyczącego preferowanych metod wychowawczych”* (Lewandowska – Walter, Wojdyło, 2010, s. 254). Z kolei Józef Rembowski opisuje postawę rodzicielską jako *„całościową formę ustosunkowania się rodziców (osobno matki, osobno ojca) do dzieci, do techniki oddziaływania, do zagadnień wychowawczych itp., ukształtowana podczas pełnienia funkcji rodzicielskich lub też gotowość do charakterystycznych zachowań i działań rodziców względem własnych dzieci”* (Chryc-Gawrychowska, Błażek, 2004, s. 199). By mówić o adekwatnym

rozwoju poznawczym, społecznym i emocjonalnym dziecka należy mieć poczucie, że oboje rodziców wykazują względem niego opiekę (dbanie o potrzeby, stymulowanie zachowań prospołecznych) a prezentowane postawy są tożsame i jednogłośne (Lewandowska-Walter, Wojdyło, 2010, s. 254–255). W postawach rodzicielskich tkwi stosunek uczuciowy na linii rodzic – dziecko, atmosfera wychowawcza, adekwatność stawianych wymagań, motywowanie dziecka do rozwoju, wyciąganie konsekwencji za niepożądane zachowania. To z kolei znajdzie swoje odzwierciedlenie w sposobie myślenia dziecka o sobie, innych i świecie. Spójność postaw rodzicielskich i sprzyjający rozwojowy klimat sprawi, że nawet pojawiające się kryzysy nie wpłyną na postrzeganie siebie przez dziecko, ani jego kontakty z rodzicami (Chryc-Gawrychowska, Błażek, 2004, s. 199–200). Postawa rodzicielska zmienia się z rozwojem dziecka – przeobrażeniom ulega stopień i forma sprawowania kontroli czy proporcje w kontakcie fizycznym oraz psychicznym. Dostrzega się różnicę postaw pomiędzy matką a ojcem – według Kazimierza Pospiszyla miłość matki do dziecka ma charakter bezwarunkowy, jest nieustanna i wszechogarniająca - daje poczucie bezpieczeństwa i przynależność, przy czym miłość w wydaniu ojców przejawia się spełnianiem jego oczekiwań i wymagań – rozumie się to jako środek motywujący do rozwoju czy budowania samooceny. Pozytywny wpływ na dziecko będzie wtedy, kiedy postawy są adekwatne z punktu widzenia wychowywania i rozwoju oddziaływania – niewłaściwe mogą skutkować zjawiskami psychopatologicznymi czy trudnościami osobowościowymi (Bochniarz, 2010, s. 14, 19–20). Postawy rodzicielskie mają swoje źródło w rodzinie generacyjnej, kondycji związku małżeńskiego/partnerskiego i czynnikach związanych bezpośrednio z samym dzieckiem. Istotne są cechy związane z osobowością rodzica oraz środowisko społeczno-kulturalne (Plopa, 2005, s. 246–264).

Jest wiele typologii postaw rodzicielskich, które próbowały oddać sedno tematu. Zagadnieniem zajmowali się m.in. M. Kenworthy, W. Sewell, P. Musset, C. Harris czy M. Roff. W Polsce tym obszarem zajmowała się Maria Ziemska – jej model zawiera postawy pożądane i niepożądane – optymalna postawa jest pośrodku skali

(skrajne bieguny wyrażają nadmiar i niedomiar). Ziemska wyłoniła postawy tj.: akceptacja – odrzucenie, współdziałanie – unikanie, rozumna swoboda – nadmierne ochranianie, uznanie praw – nadmierne wymaganie (Plopa, 2008, s. 64–65). Postawa odrzucająca przejawia się nadmiernym dystansem rodzica wobec dziecka (nieukazywanie uczuć przyjemnych, krytykowanie, lekceważenie, stosowanie kar – może to skutkować agresją, nieposłuszeństwem dziecka, zahamowaniu uczuć), a akceptacji – uznawanie dziecka takim jakie jest (ocenie poddawane są tylko czyny, które budzą sprzeciw w rodzicach) i gotowość na przeżywanie każdej emocji. Postawa unikająca zawiera dystans wobec dziecka przy niewielkim stosunku emocjonalnym względem niego (rodzice zbywają je i dążą do ograniczenia kontaktu, co może skutkować lękiem przed nowymi relacjami). Współdziałanie to zainteresowanie się dzieckiem, aktywizowaniem w sprawy rodzinne, poczuciem zaufania i gotowością do współpracy. Nadmierne ochranianie, pobłażliwość i opiekuńczość zarazem, brak przestrzeni na podejmowanie samodzielnych decyzji, co może powodować bierność czy poczucie niepewności. Rozumna swoboda to uznanie autonomii dziecka i dawanie jemu adekwatnie do wieku wolności, a granice to ramy bezpieczeństwa. Postawa nadmiernego wymagania to wypełnianie planu rodziców, tworzenie modelu dziecka nie uwzględniając warunków, możliwości i predyspozycji dziecka; potencjalne skutki: lęki, niska samoocena, poczucie niespełnienia oczekiwań czy niezasługiwania na miłość rodzica. Rodzice, którzy uznają prawa dziecka i jego podmiotowość traktują jego jako pełnoprawnego członka rodziny (Strykowska, 2005, s. 53–55).

Z analizy literatury tematycznej wynika, że w większości stworzonych przez badaczy modeli opisujący oddziaływania rodziców względem dzieci wyłaniają się takie kategorie, które stanowią formę kochania, miłości, akceptacji, odrzucenia, nadmiernej kontroli, ochraniania i autonomii. Różnice, jakie można wyłonić między typologiami mają wymiar leksykalny (Plopa, 2008, s. 69–71).

Rozwój sfery emocjonalnej dzieci w wieku pięciu i sześciu lat

Dzieciństwo to czas, kiedy człowiek poznaje i opanowuje reguły współżycia społecznego i kształtuje swoją emocjonalność – poznaje emocje, a także uświadamia sobie ich występowanie u innych. Paul Ekman i Richard J. Davidson definiują emocje jako reakcję krótkotrwałą spowodowaną określonym bodźcem. Swoim zakresem emocje obejmują sferę poznawczą i fizjologiczną (Zuili, 2016, s. 16), chociaż Olivier Luminet wyróżnia dodatkowo reakcje motoryczne (mimika, intonacja, postawa ciała, gesty), własne doświadczenie (sposób, w jaki interpretujemy dane zdarzenie), ocenę poznawczą (określenie stopnia przyjemności, potrzeb, celów) i stosunek do działania (określenie czy mamy do czynienia z reakcją ucieczkową, unikową, atakiem itp.). Emocje można odbierać jako efekt wewnętrznej wrażliwości człowieka, a poziom ich natężenia i czas trwania jest czymś indywidualnym (Zuili, 2016, s. 16).

Do podstawowych emocji zalicza się: gniew, lęk, obrzydzenie, smutek, radość i zaskoczenie. Ich pierwotny wymiar nie oznacza, że w momencie narodzenia dziecko je uzyskuje – dzięki procesowi dojrzewania i stymulacji środowiskowej przyswaja coraz to nowe stany emocjonalne. W 2. i 3. roku życia dziecko wyłania poczucie winy, dumy, wstydu czy zażenowania, a także złość i lęk. W przeciągu życia dziecka emocje zaczynają uzewnętrzniać się w delikatnym wymiarze poprzez nabywanie umiejętności kontrolowania swojego zachowania i nieszkodliwym sobie oraz innym formom ich przeżywania. Rozwój emocjonalny przebiega równolegle do poznawczego, dlatego niektóre emocje i stany to efekt samoświadomości – zalicza się do nich duma, wstyd, poczucie winy czy zażenowanie. By to zaistniało dziecko musi mieć poczucie Ja (formułuje się w okolicach 18 miesiąca życia). Ważny jest aspekt komunikacyjny i nabywania mowy, w tym słownictwa dotyczącego sfery emocjonalnej - umożliwia to omawianie i snucie refleksji. Umiejętności językowe dziecka w wieku przedszkolnym stają się coraz bardziej precyzyjne, więc można podjąć próby opisu uczucia osób zaangażowanych w sytuacje społeczne. Dodatkowo dzięki swoim wyobrażeniom dziecko

formułuje teorie pozwalające jemu lepiej zrozumieć świat, ale też zrozumieć swoje emocje – według norm dziecko powinno osiągnąć zdolność do przewidywania reakcji innych najpóźniej do szóstego roku życia (Schaffer, 2018, s. 150–162).

Już od najmłodszych lat dziecko uczy się sposobów wyrażania emocji – niekiedy może sobie pozwolić na naturalne zachowanie, aczkolwiek są takie okoliczności, które wiążą się z ich kontrolowaniem. Wyróżnia się cztery kategorie regulujące wyrażanie emocji: minimalizacja (redukuje się formę ekspresji emocji w odniesieniu do rzeczywistych odczuć), maksymalizacja (dotyczy formy okazywania przyjemnych emocji), maskowanie (przyjmowanie neutralnej postawy) i substytucja (zastąpienie jednej emocji drugą, najlepiej o przeciwstawnym charakterze). Wpierw obserwuje się minimalizację i maksymalizację, z czasem pojawiają się kolejne formy wyrażania uczuć, jednakże przełom następuje dopiero od szóstego roku życia – wtedy dziecko ma możliwość i kompetencje, by odróżnić emocje rzeczywiste od ujawnionych i dostrzec, że nie zawsze są współgrające. W etapie przedszkolnym główną strategią autoregulacji emocji jest kontrola werbalna – podejmowanie rozmowy o emocjach oraz tłumienie odczuć emocjonalnych – odseparowanie myśli od źródeł emocji (Schaffer, 2018, s. 165–167, 172–174). Już na tym etapie środowisko oczekuje, by dziecko nabyło umiejętności nazywania i regulowania emocji. Może to być to dla nich trudne, jeśli rodzice nie mają tendencji do wyrażania swoich uczuć i dzielenia się swoimi przemyśleniami. W tym aspekcie znów należy odwołać się do znaczenia naśladownictwa i modelowania zachowań przez rodziców. Dzielenie się swoimi emocjami, a nawet wspólne poszukiwanie rozwiązań dziecięcych dylematów mogą znacząco wpłynąć na wzrost kompetencji emocjonalno-społecznych dzieci. Stanowi to podłoże inteligencji emocjonalnej, którą w swoich pracach opisuje Peter Salovey. W jego ocenie do kluczowych umiejętności z zakresu inteligencji emocjonalnej zalicza się: znajomość własnych emocji, panowanie nad swoimi emocjami, zdolność motywowania się, rozpoznawanie emocji u innych, nawiązywanie i podtrzymywanie związków z innymi (Goleman, 1997, s. 80–81). Dzieci, które mają wykształconą zdolność adekwatnego regulowania swoich emocji

oraz potrafiące opowiadać o nich zazwyczaj nawiązują stabilniejsze i trwalsze relacje interpersonalne, a przez to cieszą się sympatią i akceptacją innych (Schaffer, 2018, s. 172–173).

Rozwój społeczny dzieci w wieku przedszkolnym

Chociaż rozwój człowieka przebiega przez całe życie, to jednak doświadczenia wyniesione z okresu dzieciństwa mogą determinować jego dorosłość. W toku życia człowieka dotyczą jego zjawiska rozwojowe, które są uwarunkowane biologicznie, psychicznie oraz społeczno-kulturowo. Osiągane etapy rozwojowe odpowiadają zaspokajaniem potrzebom. Erik Erikson wyłonił osiem etapów: ufność – nieufność, autonomia – wstyd i z wątpienie, inicjatywa – poczucie winy, pracowitość – poczucie niższości, tożsamość – niepewność roli, intymność – izolacja, kreatywność i generatywność – stagnacja, integralność ego – rozpacz. Każdy z nich jest w określonym czasie, a wyodrębnione cechy uwidaczniają się najmocniej. Konsekwencją może być podatność na wpływy i zranienia właśnie w tych obszarach, dlatego ważna jest nie tylko własna kondycja psychiczna, ale również kontakty z otoczeniem i formy stymulacji. Każdy doświadczany etap będzie oddziaływał na następne, czyli – w przypadku dzieci w wieku przedszkolnym – na okres szkolny, adolescencję i dorosłość. W kontekście artykułu poświęconemu dzieciom w wieku pięciu i sześciu lat, scharakteryzowane zostaną następujące etapy:

- ufność – nieufność (do pierwszego roku życia; uzyskiwanie zaufania do świata, siebie i innych; dziecko sądzi, że może podołać wielu zadaniom a świat ma jego wspierać; występują pozytywne lub negatywne wewnętrzne atrybucje dotyczącej ujmowania rzeczywistości; szansa zdobycia pewności siebie w sytuacjach odbieranych jako trudne);
- autonomia – wstyd i z wątpienie (do trzeciego roku życia; przyjmowanie kontroli nad sobą i swoimi działaniami; wyłanianie się swojej odrębności i świadomość zaspokojenia swoich potrzeb; podkreślanie własnego zdania i swoich decyzji, stykanie swoich potrzeb z punktem widzenia innych);

- inicjatywa – poczucie winy (okres przedszkolny; bazowanie na swojej kreatywności; obieranie samodzielnych celów i konsekwencja w dążeniu do nich; potrzeba ruchu i ekspresji) (Czub, Matejczuk, 2015, s. 27–30).

W kształtowaniu rozwoju społecznego dzieci w wieku przedszkolnym dużą rolę odgrywa zabawa. Lew Wygotski dostrzegał, iż to właśnie w niej ujawniają się potrzeby dziecka, zachowania oraz reguły związane z byciem w roli (w tym także pełnionych przez dorosłych). Wraz z wiekiem dziecka ewoluuje również rodzaj i forma zabawy – następuje przejście z zabaw, w których reguły są ukryte (np. „zabawa w dom”) do tej, której reguły są powszechnie znane i akceptowane (np. gra w szachy). Zabawa jest narzędziem do zainicjowania i podtrzymania kontaktu, w ramach której określa się wspólne normy i zasady. Ta zdolność do zabaw zespołowych kształtuje się przeważnie pod koniec etapu przedszkolnego – na ogół dzieci między trzecim a szóstym rokiem życia bawią się samodzielnie lub pełnią funkcję obserwatora. Wspólna zabawa wiąże się z określeniem celu i planu działań, co z kolei wiąże się z umiejętnością współpracy, komunikacji czy kompromisu. Dziecko przeżywa podwójny stan – odgrywa emocje bohatera i doświadczaniu swoich (Kielar-Turska, 2003, s. 113–114).

Wspierającą rozwój społeczny dzieci w wieku przedszkolnym formą jest podejmowanie kontaktów również z dorosłymi. Relacja zakłada asymetrię, co wynika z m.in. różnic statusowych, umiejętności komunikacyjnych, wiedzy, władzy. Osobą odpowiedzialną za jej jakość jest dorosły – to on występuje jako ekspert odpowiadając na pytania dziecka i pochylając się nad jego dylematami, ale też dba o bezpieczeństwo, udziela wskazówek i rad. Relacja dziecko – dziecko jest symetryczna, gdyż nie wyłaniają się znaczące różnice w sferze poznawczej, komunikacyjnej czy społecznej, a dzięki swoim umiejętnościom negocjacyjnym są w stanie określić ramy i formy relacji. Ważne, by umożliwić dziecku kontakt zarówno z dorosłymi, jak i rówieśnikami. (Brzezińska, Appelt, 2016, s. 227–228).

Na etapie przedszkolnym często dochodzi do zmian w postrzeganiu siebie. Dziecko widzi siebie konkretnie, a myśli na swój temat wyłaniają się dzięki doświadczanym sytuacjom. Mogą oceniać

siebie nieadekwatnie w kontekście swoich możliwości, pewności siebie, przekonania do swoich umiejętności. Jeśli doznaje porażek, to potrafi szybko zapomnieć i ponownie sięgnąć do tych samych zadań, co oznacza, iż dzieci w wieku przedszkolnym nie są w stanie wyciągać wniosków z doznanych porażek. Tłumaczy się to deficytami w obrębie pamięci oraz brakiem możliwości dokonywania uogólnień (Brzezińska, Appelt, 2016, s.214).

Metodologia badań własnych

Przedmiotem badań własnych oraz celem poznawczym jest wyrażenie zależności między postawą rodzicielską prezentowaną przez matki a poziomem rozwoju emocjonalno-społecznego dzieci w wieku pięciu i sześciu lat. Źródłem pierwszej komunikacji dziecka jest styczność z matką. Jej postawa będzie wpływać na poziom ufności dziecka względem siebie, innych ludzi i świata. Konteneruje emocje i potrzeby dziecka, a jakość ich relacji rzutuje na rozwój funkcji psychicznych. Problemem głównym jest określenie w jakim stopniu postawy rodzicielskie prezentowane przez matki warunkują rozwój emocjonalno-społeczny dzieci w wieku pięciu i sześciu lat. Z kolei problemy szczegółowe to pytania:

1. W jakim stopniu niekonsekwencja warunkuje rozwój emocjonalno-społeczny dzieci w wieku pięciu i sześciu lat?
2. W jakim stopniu nadopiekuńczość warunkuje rozwój emocjonalno-społeczny dzieci w wieku pięciu i sześciu lat?

W ramach procesu badawczego za główną hipotezę przyjęto przypuszczenie, iż postawy rodzicielskie w wysokim stopniu warunkują rozwój emocjonalno-społeczny dzieci w wieku pięciu i sześciu lat. Szczegółowe hipotezy są następujące:

1. Przypuszczam, że niekonsekwencja w wysokim stopniu warunkuje rozwój emocjonalno-społeczny dzieci w wieku pięciu i sześciu lat.

Postawa niekonsekwencji rodziców może przyczyniać się do emocjonalnego rozchwiania i braku poczucia bezpieczeństwa u dziecka oraz wpływać na moralność (trudność z wyodrębnieniem dobra od zła) i ryzyko wystąpienia zachowań o nacechowaniu agre-

sywnym i lękowym. Jeśli dziecko pochodzi z rodziny, gdzie był brak konsekwencji ze strony rodziców, to później może doświadczać trudności interpersonalnych w sferze intymnej oraz wykazywać się chwiejnością emocjonalną (Sękowski, Gwiazdowska – Stańczak, 2017, s. 123).

2. Przypuszczam, że nadopiekuńczość w wysokim stopniu warunkuje rozwój emocjonalno-społeczny dzieci w wieku pięciu i sześciu lat.

Badania w „Developmental Psychology” wykazują, że dzieci, których rodzice byli nadopiekuńczy przejawiają trudności z regulacją emocji i własnych zachowań, a te z kolei przekładają się na funkcjonowanie w środowisku szkolnym. Z przeprowadzonych badań wysunęli wnioski, że dzieci, które w okresie piątego roku życia doświadczały zbyt dużej opieki miały słabą regulacją emocjonalną i behawioralną, zaś w 10 roku życia były bardziej narażone na trudności emocjonalne – radzenie ze złością czy nawiązywanie przyjaźni (<https://ostrzegamy.online>).

Za zmienną niezależną przyjmuje się postawę rodzicielską, zmienną zależną jest poziom rozwoju emocjonalno-społecznego dzieci w wieku pięciu i sześciu lat, zaś zmienną kontrolną – wiek i płeć dziecka. Jako wskaźnik zmiennej zależnej obrano poziom umiejętności regulowania emocji i stosowania strategii społecznych, które stanowią część składową inteligencji emocjonalnej oraz symptomy służące diagnozie emocjonalno-społecznej, klinicznej lub określającej źródło trudności wychowawczych. Do wskaźników zmiennej niezależnej przyjmuje się poziom niekonsekwencji i nadopiekuńczości – stanowią to jedne z najczęściej popełnianych błędów wychowawczych.

W badaniach wykorzystano narzędzia do badania rodziców (Skala Postaw Rodzicielskich, Test Kompetencji Rodzicielskich) i dzieci (Skala Inteligencji i Rozwoju dla Dzieci w wieku 5–10 lat (IDS)). Badanie zostało przeprowadzone na próbie 100 osób. Jedną grupę badawczą stanowi 50 dzieci w wieku 5 i 6 lat objętych obowiązkiem przedszkolnym w przedszkolach niepublicznych oraz diagnozowanych na terenie poradni psychologiczno-pedagogicznej w Białymstoku. Kryterium doboru dzieci do badania był ich wiek.

W badaniu wzięło udział 19 dziewczynek i 31 chłopców. Rozkład pod kątem wieku kształtuje się następująco: 12 dzieci (przedział wieku 5.0 – 5.5), 11 dzieci (przedział 5.6 – 5.11) i 27 dzieci (przedział 6.0 – 6.11). Drugą grupą badawczą jest 50 matek, które zadeklarowały gotowość i chęć udziału w badaniach.

Udział w badaniu był dobrowolny. Matki wyraziły zgodę na badanie dzieci oraz zostały poinformowane o jego celu oraz jakie dane demograficzne zostaną wykorzystane (wiek i płeć dziecka). Badanie przebiegało indywidualnie – polegało na uzupełnieniu kwestionariuszy bez udzielania jakichkolwiek wskazówek; trwało około 40 minut. Badanie dziecka także było indywidualne – nawiązano kontakt z dzieckiem, stworzono sprzyjającą atmosferę oraz wyjaśniono polecenia. Do protokołu wpisano dokładne wypowiedzi dzieci, które były poddane ocenie i porównane z kluczem odpowiedzi. Czas trwania badania był zróżnicowany i zależał np. od poziomu koncentracji dziecka lub chęci dziecka do dialogu (czasem nie na temat badania) – czas badania wahał się od 15 do 25 minut.

Wyniki badań własnych

Przeprowadzając analizę korelacji za pomocą współczynnika rho Spearmana podjęto decyzję, by wykorzystać nieparametryczny współczynnik korelacji z uwagi na występowanie wśród zmiennych takich, których rozkłady odbiegają od normalnych. Korelacje rozkładają się następująco (Tabela 1):

Tabela 1. Korelacje rho Spearmana między skalami testu IDS oraz Skalą Postaw Rodzicielskich

Wskaźniki zmiennej		Nazywanie emocji	Regulacja emocji	Rozumienie sytuacji społecznych	Strategie społeczne
Akceptacja – Odrzucenie	rho	-,026	,201	,216	,403
	p	,856	,161	,132	,004
Wymaganie	rho	-,175	-,032	-,121	-,167
	p	,225	,824	,402	,246

Autonomia	rho	,247	,083	-,033	,026
	p	,084	,568	,819	,858
Niekonsekwencja	rho	,034	-,115	-,105	-,382
	p	,813	,428	,467	,006
Ochranianie	rho	-,177	-,043	-,203	-,204
	p	,218	,765	,158	,155

Źródło: badania własne.

Analizując dane statystyczne zawarte w powyższej tabeli, warto podkreślić, iż ujawniają one dodatnią korelację między postawą niekonsekwencji a nazywaniem emocji ($\rho = 0,034$; $p = 0,813$) - im bardziej matki wykazywały się postawą niekonsekwencji, tym lepiej dzieci nazywały emocje. Stanowi to kontrę do wiedzy i obserwacji psychologicznej – może być punktem wyjścia do pogłębienia badań w tym obszarze. Ujemna korelacja występuje między postawą niekonsekwencji matki a regulacją emocji dzieci ($\rho = -0,115$; $p = 0,428$). Im rzadziej matki wykazywały postawę niekonsekwencji, tym lepszą regulacją emocji posługiwały się dzieci, co oznacza, że pokazywanie dzieciom form regulacji emocji dodatnio wpływa na rozwój emocjonalny dzieci. Dodatkowo obserwuje się wyłonienie ujemnej zależności między niekonsekwencją matki a rozumieniem sytuacji społecznych u badanych dzieci ($\rho = -0,105$; $p = 0,467$). Im rzadziej matki postępują niekonsekwentnie wobec dzieci, tym lepiej dzieci radzą sobie z rozumieniem sytuacji społecznych. Możliwe, że wiąże się to z potrzebą klarownych zasad, które przyczynią się do lepszego rozumienia zjawisk społecznych i rządzących nimi zależności. Istnieje też ujemna zależność między stosowanymi przez dzieci strategiami społecznymi a poziomem niekonsekwencji matek ($\rho = -0,382$; $p = 0,006$). Im bardziej adekwatnymi strategiami społecznymi posługują się dzieci, tym mniejszą niekonsekwencję można zaobserwować u matek. Kiedy dziecko ma stałe zasady jak należy się zachowywać, a matka swoim przykładem wciela te reguły w życie, to dziecko uzyskuje poczucie bezpieczeństwa. Podkreśla to znaczenie naśladownictwa. Korelacja ta jest niska, istotna statystycznie ($\rho = -0,382$; $p < 0,05$).

Tabela 2. Korelacje rho Spearmana między skalami testu IDS oraz Skalą Postaw Rodzicielskich w podziale na płeć dziecka

Wskaźniki zmiennej		Regulacja emocji		Strategie społeczne	
		Dziewczynka (N=31)	Chłopiec (N=19)	Dziewczynka (N=31)	Chłopiec (N=19)
Akceptacja – Odrzucenie	rho	,306	,083	,499	,263
	p	,094	,735	,004	,277
Wymaganie	rho	,013	-,008	-,126	-,328
	p	,943	,975	,500	,171
Autonomia	rho	,074	-,202	,026	-,063
	p	,692	,407	,889	,798
Niekonsekwencja	rho	,014	,041	-,377	-,338
	p	,942	,869	,036	,156
Ochranianie	rho	,084	-,080	-,050	-,445
	p	,653	,744	,789	,056

Źródło: badania własne.

Tabela 2 i Tabela 3 ujawniają korelacje rho Spearmana między skalami testu IDS oraz Skalą Postaw Rodzicielskich, biorąc pod uwagę wiek i płeć dzieci, które uczestniczyły w badaniach.

Dane z Tabeli 2 wskazują, iż w grupie dziewczynek pojawiła się ujemna zależność między stosowanymi strategiami społecznymi a niekonsekwencją matek; wynik istotny statystycznie ($\rho = -0,377$; $p = 0,036$). Im rzadziej matki były niekonsekwentne, tym częściej dziewczynki stosowały adekwatne strategie społeczne, co także może wynikać z potrzeby posiadania klarownych reguł postępowania. Podobną zależność dostrzega się u chłopców ($\rho = -0,338$; $p = 0,156$). Poza tym, zarówno u dziewczynek, jak i chłopców ujawnia się dodatnia korelacja między niekonsekwentną postawą matki a regulacją emocji dziewczynek i chłopców (dziewczynki: $\rho = 0,014$; $p = 0,942$; chłopcy: $\rho = 0,041$; $p = 0,869$). Można to rozumieć w ten sposób, że im bardziej matka przejawia postawę niekonsekwencji, tym lepiej dziewczynki i chłopcy radzą

sobie z emocjami poprzez adekwatną ich regulację, co także stanowi opozycję do wiedzy i obserwacji psychologicznej.

Tabela 3. Korelacje rho Spearmana między skalami testu IDS oraz Skalą Postaw Rodzicielskich w podziale na wiek dziecka

Wskaźniki zmiennej		Nazywanie emocji		Regulacja emocji		Rozumienie sytuacji społecznych		Strategie społeczne	
		5 lat	6 lat	5 lat	6 lat	5 lat	6 lat	5 lat	6 lat
Akceptacja – Odrzucenie	rho	,065	-,111	,426*	,057	,138	,247	,584**	,277
	p	,767	,581	,043	,777	,529	,215	,003	,161
Wymaganie	rho	,020	-,303	,178	-,127	-,029	-,078	,019	-,285
	p	,929	,124	,416	,529	,896	,698	,932	,150
Autonomia	rho	,314	,129	-,010	,029	,002	-,087	,050	-,067
	p	,145	,521	,965	,885	,995	,665	,821	,739
Niekonsekwencja	rho	,330	-,248	,024	-,244	,024	-,241	-,420*	-,391*
	p	,124	,213	,914	,221	,913	,226	,046	,044
Ochronianie	rho	,299	-,515**	-,011	-,075	-,238	-,160	-,225	-,197
	p	,166	,006	,960	,710	,274	,425	,302	,325

Źródło: badania własne.

Tabela 3 prezentuje korelacje rho Spearmana między skalami testu IDS a Skalą Postaw Rodzicielskich ze względu na wiek dziecka. Z uwagi na rozdrobnienie wieku dzieci w grupach 5.00 – 5.5 lat i 5.6 – 5.11 lat, scalono je w jedną grupę wiekową 5.0 – 5.11 lat.

Warto podkreślić, iż analiza danych zamieszczonych w Tabeli 3 wskazuje, że zarówno u dzieci w wieku pięciu, jak i sześciu lat potwierdziła się ujemna zależność między wynikiem na skali strategii społecznych a niekonsekwencją matek (rho= -0,420 i p= 0,046 u dzieci w wieku pięciu lat; rho = -0,391 i p= 0,044 u dzieci w wieku sześciu lat). Im rzadziej matka była niekonsekwentna, tym skuteczniejsze strategie społeczne obierają dzieci w wieku pię-

ciu i sześciu lat. Ten przypadek także umacnia znaczenie naśladownictwa w prawidłowym rozwoju dziecka.

Tabela 4. Korelacje rho Spearmana między skalami testu IDS oraz Testu Kompetencji Rodzicielskich

Wskaźniki zmiennej		Nazywanie emocji	Regulacja emocji	Rozumienie sytuacji społecznych	Strategie społeczne
Kompetencje	rho	,082	,179	,029	,228
	p	,572	,213	,843	,111
Rygoryzm	rho	-,031	-,040	-,103	-,127
	p	,832	,780	,474	,381
Permisywność	rho	-,027	-,125	,161	,093
	p	,850	,386	,263	,519
Nadopiekuńczość	rho	-,100	-,059	-,136	-,115
	p	,490	,682	,345	,428
Bezradność	rho	,091	,009	,040	,256
	p	,532	,953	,785	,072

Źródło: badania własne.

Na podstawie danych zamieszczonych w Tabeli 4 obserwuje się ujemną zależność między skalą nadopiekuńczości matek a składnikami rozwoju emocjonalno-społecznego dzieci, czyli nazywanie emocji (rho= -0,100; p= 0,490), regulacja emocji (rho= -0,059 i p= 0,682), rozumieniem sytuacji społecznych (rho= -0,136; p= 0,345) i stosowaniem strategii społecznych (rho= -0,115; p= 0,428). Im rzadziej matka bywa nadopiekuńcza, tym lepiej dzieci nazywają i regulują emocje, rozumieją sytuacje społeczne i stosują skuteczne strategie społeczne. W sytuacji, kiedy dziecko nie jest kontrolowane, a matka daje jemu przestrzeń do samodzielnego poznawania emocji i przeżywania świata społecznego, wpływa to na rozwój emocjonalno-społeczny dziecka. Wyniki te nie są istotne statystycznie. Tabela 5 przedstawia korelacje rho Spearmana między skalami testu IDS oraz Testem Kompetencji Rodzicielskich w podziale na płeć dziecka.

Tabela 5. Korelacje rho Spearmana między skalami testu IDS oraz Testem Kompetencji Rodzicielskich w podziale na płeć dziecka

Wskaźniki zmiennej		Regulacja emocji		Strategie społeczne	
		Dziewczynka (N=31)	Chłopiec (N=19)	Dziewczynka (N=31)	Chłopiec (N=19)
Kompetencje	rho	,306	,114	,360*	-,066
	p	,095	,642	,046	,790
Rygoryzm	rho	-,302	,226	-,226	,030
	p	,098	,352	,222	,903
Permisywność	rho	-,116	-,273	-,101	,401
	p	,536	,258	,588	,089
Nadopiekuńczość	rho	-,178	,238	-,150	-,146
	p	,339	,328	,419	,550
Bezradność	rho	-,090	,115	,135	,422
	p	,628	,640	,468	,072

Źródło: badania własne.

Analiza danych zamieszczonych w Tabeli nr 5 wskazuje na ujemne zależności pomiędzy postawą nadopiekuńczą matki a strategiami społecznymi stosowanymi przez dziewczynki (rho= -0,150; p= 0,419) i chłopców (rho= -0,146; p= 0,550). Im rzadziej matka była nadopiekuńcza, tym skuteczniejsze strategie społeczne przyjmowały dzieci obu płci. Może być to spowodowane osłabioną psychiczną kontrolą dzieci przez matki i przekierowanie jej działań na samodzielność, nabywanie kompetencji radzenia sobie w sytuacjach społecznych, nie posiłkując się ciągle pomocą rodzica. Dodatkowo wyłania się ujemna zależność w zakresie postawy nadopiekuńczości matki a regulacją emocji u dziewczynek (rho= -0,178; p= 0,339), co może oznaczać to, że im rzadziej matka jest nadopiekuńcza względem córek, tym lepiej dziewczynki normalizują emocje. Wynika to z ofiarowania większej inicjatywy i doświadczania sposobów radzenia z emocji dziewczynkom – nie wyręczanie ich i przekładaniu gotowych rozwiązań. Obserwuje się dodatnią zależ-

ność między nadopiekuńczością matki a regulacją emocji chłopców ($\rho = 0,238$; $p = 0,328$) – im bardziej matki są nadopiekuńcze względem synów, tym wydajniejsze sposoby regulacji emocji obierają chłopcy. Może to oznaczać chęć kontroli i korekty sposobów regulacji chłopców tak, by były one zgodne ze społecznymi normami i bezpieczne dla samych chłopców oraz osób będących w ich otoczeniu. Korelacje rho Spearmana między skalami testu IDS oraz Testem Kompetencji Rodzicielskich w podziale na wiek badanych dzieci przedstawiono w Tabeli 6.

Tabela 6. Korelacje rho Spearmana między skalami testu IDS oraz Testem Kompetencji Rodzicielskich w podziale na wiek dziecka

Wskaźniki zmiennej		Regulacja emocji		Rozumienie sytuacji społecznych	
		5 lat	6 lat	5 lat	6 lat
Kompetencje	rho	,384	,135	,118	,035
	p	,071	,503	,591	,861
Rygoryzm	rho	-,026	-,093	-,577**	,143
	p	,905	,645	,004	,478
Permisywność	rho	-,563**	,250	-,111	,367
	p	,005	,209	,614	,060
Nadopiekuńczość	rho	-,068	-,080	-,364	,020
	p	,759	,690	,088	,920
Bezradność	rho	-,023	,074	-,009	,045
	p	,915	,713	,968	,823

Źródło: badania własne.

Zawarte w Tabeli 6 dane wskazują, iż występuje ujemna zależność między postawą nadopiekuńczą matki a regulacją emocji u dzieci w wieku pięciu i sześciu lat ($\rho = -0,068$ i $p = 0,759$ u dzieci w wieku pięciu lat oraz $\rho = -0,080$ i $p = 0,690$ u dzieci w wieku sześciu lat), czyli im rzadziej matki były nadopiekuńcze, tym lepiej dzieci radziły sobie z regulacją emocji. Można to tłumaczyć jako symboliczne przekazanie odpowiedzialności za formy regulacji

emocji dzieciom. Dodatkowo badania wykazują zależność u pięcioletków, że słabiej rozumieją sytuacje społeczne, jeśli matka była bardziej nadopiekuńcza ($\rho = -0,364$; $p = 0,088$). Można to łączyć z kreowaną przez rodzica postawą wyuczonej bezradności i poleganiu we wszystkim sprawach na matce. Za to u sześciolatek można dostrzec, że im bardziej matka jest nadopiekuńcza, tym lepiej dzieci rozumieją sytuacje społeczne ($\rho = 0,020$; $p = 0,920$) – ten wniosek także może być wstępem do pogłębionych badań w tym obszarze. Prawdopodobnie oznacza to, że im większe są starania rodzica, by wytłumaczyć dziecku sytuacje społeczne ograniczając tym samym swobodną analizę, tym bardziej dzieci są wyuczone i mają podane kryteria pozwalające im interpretować sytuacje społeczne.

Wnioski końcowe

Poczynione badania nad postawami rodzicielskimi pokazały złożoność zagadnienia, jednak stwierdzenie, iż tylko one determinują rozwój dziecka jest nadużyciem i wymaga poszerzenia o kontekst rodzinny. Proces badawczy ograniczył się do stosowania standaryzowanych testów diagnostycznych, co może tłumaczyć jakość uzyskanych odpowiedzi. Grupa badawcza została dobrana na zasadzie gotowości matki do uczestnictwa w badaniu oraz wieku dziecka. Badaczki nie mają jakościowych danych na temat rodzin grupy badawczej – wiedza ta mogłaby zostać uzupełniona w przypadku kontynuacji badań w tym zakresie.

Badania wykazały zależność między niekonsekwentną postawą matki a podkategoriami, które wchodzą w skład umiejętności emocjonalno-społecznych dzieci w wieku pięciu i sześciu lat. Wyróżnia się dodatnia zależność między niekonsekwencją matki a umiejętnością nazywania emocji przez dzieci, a ujemna przy regulowaniu emocji, rozumieniu sytuacji społecznych i stosowaniu strategii społecznych. Maria Jankowska cytuje przeprowadzone badania, w których orzeczono, że inteligencja emocjonalna dzieci dodatnio koreluje z postawą akceptacji, zaś ujemnie m.in. z postawą niekonsekwencji rodzica (Jankowska, 2019, s. 59). Jest to zbieżne z ujem-

nymi korelacjami wyłoniłymi w naszych badaniach. Im bardziej matka ujawnia niekonsekwentną postawę, tym gorzej dzieci radzą sobie z regulacją emocji, rozumieniem sytuacji społecznych i stosowaniem strategii społecznych. Rozważania w tym temacie wykazują taką samą tendencję w aspekcie stosowania przez dzieci strategii społecznych (bez względu na płeć i wiek dzieci). Jeśli matka objawia niestabilne zachowania, to dziecko może nie czuć gotowości do podejmowania rozmów na temat emocji, form radzenia sobie z nimi i rozumienia złożoności świata społecznego. Ponadto może zdarzyć się, iż wytworzy się wizerunek rodzica jako osoby nerwowej i niewzbudzającej zaufania, a taka atmosfera nie tworzy klimatu sprzyjającego rozwojowi emocjonalności dziecka i prospołecznych zachowań. W takim przypadku realne stają się poszukiwania przez dziecka osoby spoza najbliższego grona, która wtajemniczy jego w świat emocji i społecznych zależności (Plopa, 2008, s. 75).

Zasadne jest pogłębienie badań w kontekście postawy nadopiekuńczej. Mimo, iż nadopiekuńczość znajduje się w gronie często popełnianego błędu przez rodziców, to w przeprowadzonych przez badaczki badaniach nie wyłoniła się ta zależność. Możliwe, że wynika to z próby badawczej, którą należałoby poszerzyć, a także rozważyć obranie dodatkowych kryteriów kwalifikacyjnych.

Bibliografia

1. Bochniarz, A. (2010). *Postawy rodzicielskie a funkcjonowanie społeczne jedynaków*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej.
2. Brzezińska, A. I., Appelt, K., Ziółkowska, B. (2016). *Psychologia rozwoju człowieka*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne.
3. Chryc – Gawrychowska, A., Błażek, M. (2004). *Wpływ postaw rodzicielskich na style realizacji celów*. [w:] Martynowicz, E. (red.). *Motywy, cele, wartości. Przyczynek do zrozumienia stanu ducha i stanu umysłu współczesnych Polaków*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
4. Goleman, D. (1997). *Inteligencja emocjonalna*. Poznań: Wydawnictwo Media Rodzina.
5. Lewandowska – Walter, A., Wojdyło, K. (2010). *Relacje w rodzinie generacyjnej osób uzależnionych od pracy*. [w:] Rostowska, T., Pepliń-

- ska, A. (red.). *Psychospołeczne aspekty życia rodzinnego*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
6. Płopa, M. (2005). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
  7. Płopa, M. (2008). *Skala Postaw Rodzicielskich*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
  8. Schaffer, H.R. (2018). *Psychologia dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
  9. Sękowski, A., Gwiazdowska – Stańczak, S. *Postrzeżenie postaw rodzicielskich przez uczniów z wysokimi osiągnięciami szkolnymi*. [w]: <http://czasopismopsychologiczne.pl/files/articles/2017-23-postrzeżenie-postaw-rodzicielskich-przez-uczniw-z-wysokimi-osigniciami-szkolnymi.pdf> [dostęp z dnia: 30.04.2020 r.]
  10. Strykowska, J. (2005). *Niedostosowanie społeczne dzieci w wieku szkolnym. Problemy, diagnoza, profilaktyka*. Gniezno: Wydawnictwo Gnieźnieńskiej Wyższej Szkoły Humanistyczno – Menadżerskiej MILENIUM.
  11. Zuili, R. (2016). *Od śmiechu do łez. Jak zrozumieć emocje naszych dzieci?* Kielce: Wydawnictwo Jedność.
  12. <https://ostrzegamy.online/nadopiekunczosc-niszczy-psychike-dziecka/> [dostęp z dnia: 30.04.2020 r.]